

ka otroških, mladostnih — in tudi, telesno že bohotno, polno razvitih ženskih figur — aktov v terakoti — nekaj jih je odlitih tudi v bron — je v bistvu čista likovna izpoved, ki se je rodila, nastala iz skladja med vsebino in obliko, ki sta osnovna elementa likovne govornice. Ženski akti Sonje Tavčar-Skaberne so si med seboj nekako podobni, izhajajo iz istega rodu »nesmrtnih boginj ženskosti«, vendar sleherna od njih nosi v sebi neko novo, še neodkrito kiparsko problematiko, ki se izraža bodisi v iskanju novih telesnih gibov, kontrapostov, notranjih napetosti ali zavestnih in polzavestnih čustvenih otenkov. V plastičnem oblikovanju in nasploh — umetniškem pristopanju kiparke Sonje Tavčar-Skaberne je opazna neka stalnost, s katero se takoj ločijo njene kiparske rešitve od del drugih kiparjev; njene upodobitve »večnega« motiva žarčijo namreč poseben poetičen fluid, lepoto, ki teži k temu, da bi bila večna.

Poleg več otroških, dekliških in »zrelejših« ženskih aktov v žlahtnem in hvaležnem naravnem materialu — žgani glini — je treba še opozoriti tudi na umetničin izjemen občutek za diskretno polihromacijo — ter vrste aktov v bronu, patiniranem mavcu in kamnu, serije otroških žanrskih figur in nekaj psihološko fino niansiranih portretov. Sonja Tavčar-Skaberne je pripravila v galeriji Španskih borcev v Mostah izredno obsežno razstavo, saj zajema skoraj dve desetletji njenega intenzivnega kiparskega delovanja. Razstavila je tudi vrsto zanimivih reliefov in plastik z nekoliko drugačno tematiko in drugačnim likovnim pristopanjem. Med razstavljenimi reliefi so najbolj zanimivi in vizualno privlačni tisti s floralno tematiko, bogato polihromiranimi »biedermajerskimi« cvetnimi šopki; reliefi, kjer se pojavljajo nekakšno »fantazijsko« cvetje in gosti šopi morske flore, učinkujejo kot bogate plastično-barvne likovne strukture. Med re-

liefi na lesenih ploščah in reliefi v obliki valjev smo srečali precej takšnih, z raznimi simboličnimi prizori, likovnimi zasnovami, ki so bile posrečen spoj figurálnih, živalskih, floralnih in estetsko učinkovitih dekorativnih motivov. Najnovejše umetničine plastične stvaritve pa so uspeli poskusi preoblikovanja ženskih teles v precej svobodne kiparske kompozicije z večplastnim umetniškim sporočilom: takó nam metamorfoze ženskih teles v obliki svedra, nasilno ovite draperije z dodatnimi simboličnimi znamenji, ženski liki, ki preraščajo v drevo ali ženske figure, ki so sprijete med seboj v vrteč se kolobar, ne govorijo več samo o ljubkosti, o večni lepoti in popolnosti teles ženskih protagonistk, marveč tudi o nekih širših in globjih problemih človeškega življenja.

RETROSPEKTIVNA RAZSTAVA LIKOVNIH DEL MARE KRALJEVE V GORENJSKEM MUZEJU V KRANJU

Med naše najbolj uspele tradicionalne likovne prireditve vsekakor sodijo vsakoletne retrospektivne razstave pomembnih slovenskih kot tudi drugih jugoslovanskih likovnih ustvarjalck, ki jih pripravljata Gorenjski muzej v Kranju in Svet za družbenoekonomski in politični položaj žensk pri republiški konferenci SZDL. Te razstave so vedno v prostorih Gorenjskega muzeja v Tavčarjevi ulici. Doslej so predstavili umetniški opus že dvanajstih likovnih umetnic, med njimi likovne stvaritve Ivane Kobilice, Mire Pregelj, Nadežde Petrovič, Gabrijele Žugel, Alenke Gerlovič, Tince Stegovec, da omenimo le nekatere. Osnovni namen teh obširnih retrospektivnih razstav, ki so vedno povezane z osmim marcem, mednarodnim praznikom žená, je, da postopoma in kar se da sistematično odkrivajo pomembne delež naših likovnih umetnic v splošnem razvoju sodobne likovne

ustvarjalnosti; prav zato spremlja vsakokratno razstavo bogat katalog, s tehtnim uvodom, z vsemi potrebnimi biografskimi, bibliografskimi in drugimi podatki ter s slikovnim gradivom.

Letos se je ob osmem marcu predstavila z izborom iz svojega bogatega in pestrega umetniškega opusa slikarica, kiparka in avtorica posrečenih lutkovnih junakov, Mara Kraljeva.

Čeprav je Mara Kraljeva močno navzoča v našem kulturnem prostoru že kar dobrega pol stoletja, je sedanja prireditev njena prva večja samostojna predstavitev po drugi svetovni vojni in hkrati začetek — vsaj upamo — povsem zaslužene, večje popularizacije med širšim slovenskim kulturnim občinstvom. Izredno nadarjena in delavna pa je Mara Kraljeva navidez vedno živela nekako v senci svojega moža slikarja in kiparja Toneta Kralja in šele ta razstava nam v bistvu prvič odkriva, da je bila umetnica močna in samostojna osebnost s trdno izoblikovanim lastnim jazom in lastnim likovnim nazorom.

Mara Kraljeva se je rodila na Dunaju; njen oče je bil Karel Jeraj, doma iz Smlednika, poznan glasbenik, mati pa prav tako poznana pesnica slovenske moderne, Vida Jerajeva. Odraščanje v umetniški in intelektualni družini, ki so jo stalno obiskovali vsi naši vidnejši kulturni delavci, kot so bili Ivan Cankar, Oton Župančič, France Kidrič in mnogi drugi, je vsekakor vplivalo na sicer že prirojene ustvarjalne nagibe Mare Kraljeve, tako da se je vpisala na keramični oddelek tedanje Obrtne šole v Ljubljani, kjer je bil njen učitelj slikar France Kralj. Vendar sta jo bolj kot keramika mikala slikarstvo in kiparstvo, predvsem pa je že zgodaj prihajal do veljave njen izredno senzibilen občutek za risbo.

Prelomnica v umetničinem življenju je bila njena poroka z znanim slikarjem in kiparjem ekspresionistom Tonetom Kraljem leta 1928; s to poroko se je

Mara Kraljeva še bolj vključila v razgiban tok tedanjega likovnega življenja, kateremu je v naslednjih petdesetih letih tudi sama prispevala svoj dokaj pomemben delež, tako v obliki psihološko izredno prodornih in barvno sočnih portretov, še bolj pa v obliki posrečeno in izvorno umetniško oblikovanih lutk za vrsto klasičnih in sodobnih lutkovnih predstav.

Tako sestavljata retrospektivno razstavo Mare Kraljeve v Gorenjskem muzeju v Kranju nekako dve, smiselno v sebi zaključeni celoti: pri prvi gre za vrsto portretnih upodobitev v olju, pri drugi pa za prikaz dosežkov iz umetničine bogate lutkarske ustvarjalnosti.

Med portretnimi upodobitvami je najbolj zgođen portret Janeza Kralja — Tonetovega očeta, ki je nastal leta 1930 in kaže kljub malce grobemu slikarskemu pristopu že očitne sledove umetničinega ostrega čuta za realistične detajle. Med zgodnejšimi deli je posebno zanimiv portret hčerke Tatjane; tu se je umetnica poskusila v novi tehniki, v slikanju z akvarelom na beli svili. Tudi tu dominira melodična linija, ki jasno očrtuje temni lik psa nasproti svetli podobi deklice. Opazno je tudi mehko modeliranje s črticami. To pa je brez dvoma odsev risarskega in slikarskega načina obeh Kraljev. Medtem ko na bolj zgodnjih portretih dominira temnejši kolorit in globlje slikarsko poniranje v upodobljenčevo dušo, se umetnica v poznejših portretih barvno nekoliko sprosti in tudi faktura slik doživi določeno spremembo; viden je nekakšen »impresionističen« pristop, barvna poteza je nekoliko razdrobljena, v slike pa prodira tudi močnejši vir svetlobe, ki zbuja optimizem. V seriji portretov, ki so nastali po drugi svetovni vojni, izstopajo zaradi svojih posebnih umetniških in sporočilnih vrednosti portreti Roze Ribičič, Lucijana Marije Škerjanca, Kristine Šuler in Olge Šlebingler.

Z lutkami se je Mara Kraljeva pričela ukvarjati že med vojno; leta 1943 je ustanovila oder, ki ji je služil v prvi vrsti kot »kamuflača« za njeno ilegalno delo za OF. Predstave, ki so bile kompletno njeno delo, od lutk, besedila, do scene, je prirejala kar v moževem ateljeju, in sicer za otroke ilegalcev iz bližnjega okoliša. Lutkam je Mara Kraljeva ostala zvesta vse do danes, najbolj dejavna na tem področju pa je bila v petdesetih letih.

Na razstavi smo videli tudi vrsto njenih najbolj posrečenih lutkovnih junakov, posamično ali v celostnih »odrskih« aranžmajih, umetnica pa je razstavila tudi nekaj osnutkov, skic in posameznih pripravljanih kompozicij za svoje uspele lutke. Posebno zanimivi pa so akrili, nastali v zadnjih nekaj letih; avtorica v njih simbolično prenaša splošne človeške probleme in dileme v svet lutk.

Franc Zalar

DROBEN ZAPIS OB STOLETNICI IVANA MEŠTROVIČA

»Ni mogoče ne začeti ne nadaljevati zunaj sebe. Zapustiti sebe ali se odreči svojega jaza pomeni isto, kot prestati biti. To velja za narode kot za posameznike.«

Ivan Meštrovič (1933)

Še vedno ne izrečena monografska beseda o kiparju Ivanu Meštroviču pomeni ob stoletnici rojstva izziv za poznavalce in estete, ki jim je blizu bogato izročilo velikega umetnika. Najsi poznamo doma in na tujem več knjig, ki predstavljajo Meštroviča od zgodnjih let z narodnim ciklom do ekspresionizma in povojnih let, čeprav so njegova dela znana po svetu in doma, v galerijah in muzejih, ostaja eden redkih modernih klasikov, čigar celotno podobo, človeško in umetniško,

polno protislovij, a silovitega ustvarjalnega napora, je potrebno strniti v znanem in neznanem. Hkrati pa je že dolgo obveljalo spoznanje o Meštrovičevem umetniškem izročilu: spada v žlahten krog velikih evropskih umetnikov. Auguste Rodin je dejal: »Meštrovič je največji fenomen med kiparji...« Gotovo sta si bila Rodin in Meštrovič izredno blizu po navezovanju kiparske klasike z novodobnejšim izrazom.

Bržčas je vsakdo pri prvem srečanju z Meštrovičevimi deli doživel nekaj skupnega, četudi je vsako doživetje umetnine osebno, individualno: če je to bila reprodukcija, nas je obšla neustavljiva želja, da bi videli izvorno delo, z vseh strani razvideli razsežnosti in v umetnino ujeto misel in čustvo, ko je reprodukcija komajda nadomestilo; in izvornik kipa — v vsej svoji izrazitosti lepote, kjer je mojstrska stilizacija ujela duha in hotenje prek časa. Tedaj je kip »Miloša Obilića«, Psihe«, »Kontemplacije« prežarjal z istim nedopovedljivim žarom in z vzvalovanim vsrkavanjem umetnine, ki sega prek običajnega, že videnega ali vsaj ponovljenega. In isto pri reliefni »Plesalki« ali »Snemanju s križa«. Različna obdobja Meštrovičevega ustvarjanja so kljub raznoliki stilizaciji živa pesem, pa drama življenja in spet filozofska misel, pa credo v želji po absolutnem. Življenski utrip, ki zdaj s silovito močjo prehaja kot energija volje iz osebnosti in časa (simbola) navzven npr. »Kraljevič Marko — pa potlej vsa osredotočenost v notranjem svetu — »Vestalka« — je virtuozno delo istega umetnika, ki mu ni bila tuja ne osebna drama življenja »Vdova« — ne skupna usoda ljudi in volja po svobodi.

V vsej izrazni in motivni raznoterosti Meštroviča pa je vsakič možno dojeti umetniško potenco, ki izvira iz umetnikove osebnosti in njegovih miselnih in estetskih preokupacij. V tem hoče biti dosledno zvest sam sebi indi-